

litiku pa iskati predvsem na Balkanu in v jugovzhodni Evropi. Žal vsega tega avtorica ne poskuša, čeprav v zaključku mimogrede navaja številne podobnosti srednjepaleolitskih industrij v Elidi z našo Rdečo Stijeno ter podobnosti grških in srednjeevropskih listastih konic moustérienske starosti.

Drugi nerešen problem je kronologija, kjer manjka predvsem absolutnih datacij. Tudi tu se pridružujemo izjavi avtorice: »*Le fait qu'un outil ou même plusieurs ne peuvent pas, en l'absence de données absolues, dater une couche ou un site, précisément dans l'état actuel des recherches en Grèce, doit être sérieusement pris en compte*» (str. 231).

V nadaljevanju navaja vse absolutne datacije za naslednja najdišča: *Larisa, Asprochali, Kastritsa in Franchthi*. Datacije za moustérien se nam zdijo prenizke, medtem ko za mlajši paleolitik nekako ustrezajo. Začetek mezolitika, ki ga v zelo skromnem obsegu poznamo samo v jami *Franchthi*, je postavljen v čas 10.260 ± 100 B. P.

Ko knjigo preberemo, vidimo, da se je G. Kourtesi-Philippakis strogo držala podnaslova in podatke samo zbrala, ne da bi jih kakorkoli analizirala. Očitno se to na tej stopnji raziskav ne da. V tem pogledu nas grški paleolitik zelo spominja na jugoslovanskega. Čeprav je bila knjiga tiskana in izdana v Franciji, je likovna oprema, od risb do fotografij, slaba. Za predloge zemljevidov uporablja nemško vojaško karto iz leta 1944, ki je sicer natančna, vendar nedvomno zastarela. Koristen dodatek je tematsko kazalo na koncu knjige.

Ivan TURK

Gisela Freund: *Das Paläolithikum der Oberneder-Höhle (Landkreis Kelheim/Donau)*. Quartär-Bibliothek 5, Bonn 1987.

V dolini reke Altmühl, blizu njenega izliva v Donavo, je vrsta pomembnih in že davno znanih paleolitskih postaj (Klausen-Höhlen I-IV, Klausennische, Schulerloch, Kastlhängenhöhle itd.). Vse postaje (zdaj jih je že 17) so na pobočjih glavne doline. Manjša jama v stranski dolini, 1,5 km oddaljena od reke, je ušla pozornosti strokovnjakov. Našel jo je pa uradnik A. Oberneder iz bližnjega Kelheima in v njej od leta 1918 do 1923 tudi kopal. Delal je sam in svoje delo spretno prikrival. Nihče ni zvedel za kopanje, pa tudi kasneje svoje zbirke ni nikomur pokazal. Tako je dolga desetletja obdržal svoje odkritje v tajnosti in šele v visoki starosti je svoje najdbe, pa tudi vse zapiske o izkopavanju prepustil inštitutu v Erlangenu. Zaradi zanimivih predmetov

(pestnjaki, listaste konice, koščena konica) so v letih 1960–1963 potem stekla inštitutska izkopavanja, ki sta jih vodila takratni vodja inštituta L. Zotz in avtorica.

Izkopavanje je bilo izredno težavno, ker je bilo mogoče opazovati plasti le na posameznih mestih. Oberneder je namreč izkopal 12 večjih ali manjših, pa tudi različno globokih sond in v ostankih med njimi sklenjenih profilov skoraj ni bilo mogoče dobiti. Z izjemnim trudom, deloma tudi s pomočjo Obernederjevih zapisov, je bila rekonstruirana sedimentacija. Razlikovanje plasti je bilo oteženo zaradi nejasnih mej med plastmi in še zlasti zato, ker plasti ne potekajo horizontalno. Šele med izkopavanjem so ugotovili, da skalna podloga ni ravna, ampak izredno razjedena. Višinske razlike na majhne razdalje znašajo tudi do 1 meter, kar seveda vpliva na potek plasti.

V besedilu je večkrat s poudarkom omenjeno, da so številni predmeti ležali v plasti poševno, nekateri pa so bili odkriti celo v navpični legi. V profilih je videti močno nagubano mejo med plastema 3 in 2. Vse to kaže na intenzivno gibanje sedimentov. A. Oberneder je ločil 3 plasti, kar je novo izkopavanje v glavnem potrdilo, vendar pa je bila na globljih mestih ugotovljena še četrta plast, tudi s kulturnimi ostanki, in v minimalnem obsegu, le v najglobljih luknjah, še peta, ki pa je sterilna. Na predjamskem prostoru Oberneder ni kopal in obstajalo je upanje, da bo tukaj mogoče reševati stratigrafske probleme. Toda tukaj ni bilo sedimentov: pri izkopavanju so takoj pod površinsko plastjo zadeli na razjedeno skalno osnovo in upanje je šlo po vodi.

Poglavju o stratigrafiji sledi pregled vsega tujega gradiva (predvsem prodnikov), ki je prišlo v jamo naravno, brez človekovega udeleževanja, in za artefakte uporabljenega kremenca.

Več kot polovica knjige, nad 100 strani, obsega poglavje z naslovom Paleolitski kulturni ostanki. Oberneder je pri svojih najdbah označil sonde in navedel plast, globine pa le okvirno. Ker so z novim izkopavanjem ugotovili, da plasti ne potekajo horizontalno in da so razmeroma tenke (ves profil v povprečju ni veliko debelejši od enega metra), poleg tega pa na višjih delih skalnega dna reducirane ali pa sploh manjkajo, je ugotovitev, kam kaj spada in kaj spada stratigrafsko skupaj, izredno težavna. V besedilo je vključen tudi opis artefaktov; na številnih tablah so vsi zelo dobro narisani. Gotovo si je težko predstavljati, kako obsežno in težaško delo je tukaj opravila avtorica. Zaradi številnih podatkov, raznih označb plasti, globine, številke artefaktov in tabel, materiala, iz katerega so

izdelani, tipologije, primerjav in še česa to poglavje skoraj ni berljivo. Studioznemu bralcu pa daje vsa dejstva in vse argumente, ki jih je uporabila avtorica, za takšno ali drugačno odločitev.

Pri majhnem celotnem številu vseh najdb (311 iz vseh plasti srednjega paleolitika in 73 iz dveh plasti mlajšega paleolitika) posamezni tipi ne nastopajo v večjem številu, večkrat le v dveh ali celo samo v enem primerku. V takih primerih se lahko kdaj pojavi dvom, ali gre res za tip, ali pa le za naključni približek. Ker se posamezni tipi mnogokrat pojavljajo tudi v kulturnih stopnjah, kamor naj sicer ne bi spadali, je tipološka argumentacija pri odločanju o tem, kam predmet spada, lahko dvomljiva. Avtorica obravnava vse artefakte najprej po 17 nivojih, ki izhajajo iz podatkov, in jih potem združi v 8 kulturnih nivojev, kar da takšne slike razvoja (ki jo obravnava v zadnjem poglavju):

Plast 1: nekaj prazgodovinskih ostankov.

Plast 2 zgoraj: pozni mlajši paleolitik.

Plast 2 spodaj: aurignacien.

Plast 3 zgoraj: pozni srednji paleolitik (charentien).

Plast 3 splošno: srednji paleolitik z listastimi konicami.

Plast 3 spodaj, plast 3/4 in plast 4: srednji paleolitik (Micoquien) z listastimi konicami.

Zanimiva je splošna ugotovitev, da v vseh plasteh manjkajo jedra in odpadki, ki spremljajo izdelovanje orodja. Število artefaktov je premajhno, da bi bile za primerjavo z drugimi najdišči uporabne statistične metode. Dobljeni kulturni razvoj ustreza splošnemu razvoju srednjega paleolitika severno od Alp. Dvostransko obdelana orodja iz jam Klausen so že pred leti uporabili za določanje posebne kulturne skupine, ki so jo imenovali po reki Altmühl. Gotovo bi bilo vabljivo na podlagi novih najdb listastih konic v neposredni bližini poskušati to skupino oživiti. Avtorice to ni zavedlo in je ostala pri splošni oznaki srednji paleolitik z listastimi konicami, kar je sicer trenutno precej široka označba, daje pa gotovo več možnosti za razpravo o kulturnem razvoju srednjega paleolitika. V najvišjem nivoju srednjega paleolitika (plast 3 zgoraj) je avtorica podobno previdna. V tej zbirki so številna nazobčana orodja, posebnih tipov pa skoraj ni, zato bi sedaj, ko se je nazobčani moustérien že uveljavil, bila taka označba zelo primerna. Za srednjeevropske najdbe je kljub temu boljša širša označba pozni srednji paleolitik. Dodatna označba »charentien« ne more pomeniti neposredne sorodnosti s kulturo, ki izhaja iz te francoske pokrajine, ampak le nekatere njene značilnosti, ki se v srednji Evropi tudi pojavljajo, npr. da v večjem številu kot običajno nastopajo prečna strgala.

Ob sicer zadovoljivem rezultatu velikih prizadevanj se pa vendarle pojavlja določen dvom. S premiki v plasteh je lahko prišlo tudi do večjih premikov predmetov iz prvotne lege, kakor to upošteva avtorica. Pri tem mislimo na našo Jamo v Lozi, kjer so nekateri predmeti, ki se zložijo in so torej istočasni, višinsko razmaknjeni, v posameznih primerih celo več kot pol metra. Če s tako možnostjo računamo v Obernederhöhle, potem je z razvojem srednjega paleolitika lahko tudi bistveno drugače. Po drugi strani pa je treba resnemu in izkušenemu avtorju, in v našem primeru je tako, tudi zaupati, da je dane argumente pravilno odtehtal.

Čeprav so premiki morda zajeli tudi plast 2, je njena vsebina toliko različna, da do večjega mešanja s plastjo 3 ni prišlo. Kameni artefakti v spodnjem delu plasti so sicer maloštevilni in tipičnih oblik aurignacien skoraj ni, toda to kulturo trdno določa odkrita, 17 cm dolga koščena konica. Dobro je ohranjena in le terminalno približno 3 cm odlomljena. Ugotovitev, da po numeričnih kriterijih spada k tipu Potočke zijalke, drži. Morda je treba le pripomniti, da v podrobnostih njena oblika nekoliko odstopa. Kakor avtorica pravilno ugotavlja, jo vežejo na Potočko zijalko tudi na robu vrezane prečne črte. Ima pa ta koščena konica še eno posebnost, ki je pri nobeni drugi konici še nismo opazili. Pri pravilni osvetlitvi so na dorzalni (konveksni) strani vidni sledovi nekdanjega ovitja. Vsaj za polovico koščenih konic iz Potočke zijalke tudi domnevamo, da so bile nasajene. Po raznih znakih sklepamo, da je bila ovita njihova bazalna tretjina in v nekaterih primerih morda polovica. Pri koščeni konici iz Obernederhöhle je to drugače. Razen baze (4 cm) in konice (pri nepoškodovanem stanju tudi okrog 4 cm) je bila cela na gosto ovita. Ovitje je pustilo odtise, ker je rogovje, iz katerega je izdelana, mehkejšo od kosti. Pri tem pa naj omenimo, da na veliki koščeni konici iz Mokriške jame, ki je tudi iz rogovja, ni videti odtisov ovitja. Pa tudi sicer s svojo veliko širino in ravnim prerezo ni primerna za privezovanje na kopje. Ugotovitev iz Potočke zijalke, da so nekatere služile za vrh kopij, druge pa ne in so torej morale imeti drugačen namen, se s primerjavo mokriške konice in konice iz Obernederhöhle potrjuje.

Pozni mlajši paleolitik iz zgornjega dela plasti 2 je skromen in tipološko šibek. Čeprav vsebuje več koščenih izdelkov, se avtorica ni odločila za magdalénien, ki nastopa v bližnjih postajah doline Altmühl, ampak misli, da je še mlajši.

Tudi pri dataciji posameznih plasti oziroma kulturnih faz je avtorica zelo previdna. Ker

ni bilo odkrito nobeno ognjišče, ni absolutne datacije radioaktivnega ogljika in nikakršnega trdnega izhodišča. Na podlagi primerjav se ji zdi verjetna precejšnja starost spodnjega kompleksa (4, 3/4, 3 spodaj), ki naj bi spadal na začetek würmske poledenitve, ne da bi sploh bilo mogoče razpravljati, za katero fazo tega obdobja naj bi šlo. Za nas je zanimivo, da pozni srednji paleolitik in aurignacien postavlja v isto würmsko otopletev, saj tudi naša raziskovanja kažejo isto. Analizi sedimentov in favne še nista gotovi, toda avtorica dvomi, da bi lahko ti analizi kaj bistvenega prispevali k dataciji. Kar zadeva način poselitve, meni, da je šlo v vseh obdobjih le za občasno, morda včasih tudi večkratno, toda kratkotrajno bivanje v jami.

Mitja BROADAR

Mirjana Sanader: *Kerber u antičkoj umjetnosti*, Založba LOGOS, Split 1986, 170 strani, 245 črno-belih slik.

Delo je prilagojena doktorska disertacija z univerze v Innsbrucku in obsega poleg uvoda še tale poglavja: II. *Viri in stanje raziskav*, III. *Spremembe Kerberovega lika*, IV. *Štiri skupine Kerberovih upodobitev (Heraklov podvig v podzemlju, Kerber med simboli podzemlja, Kerber kot spremljevalec in samostojna upodobitev Kerbera)*, V. *Liki, ki se upodabljajo s Kerberom*, VI. *Kronologija in hermenevtika Kerberovega lika*, VII. *Sklep*, VIII. *Katalog*, IX. *Zusammenfassung*, X. *Kratice*, XI. *Bibliografija*. Knjiga v razmeroma kratkem obsegu ponuja zajeten pregled informacij o dolgih stoletjih. Omogoča tudi preučevanje zapletenega razvoja simbolike nasploh, četudi mogoče večkrat ostaja pri tipologiji bolj kot bi si to želeli. Kot arheologinja mogoče najprej pogrešam še pregled predmetov, na katerih so upodabljali Kerbera kot znak podzemlja oz. kjer so upodabljali zmago nad podzemljem (Herakles).

Gotovo so za tako delo nadvse pomembni katalog in ilustracije. Prav ilustracije so seve največja past in najtrši oreh za avtorja in založnika, v naših knjigotrkških razmerah še prav posebej. Predloge za ilustracije so nujno zelo različne. V publikaciji so nedvomno dosegli osnovno informativnost, več pa – žal – ne. Laiku upodobitve premalo povedo o kvaliteti antične umetnosti, strokovnjaku pa ne omogočajo razbrati detajlov. Morda bi v podobnih primerih le kazalo za potrebe tipologije misliti na kvaliteto risbo, drugo pa doseči z resnično izbranimi fotografijami.

Kljub temu sodim, da sta obdelava in tudi objava te knjige kvaliteten podvig. Seveda ne

morem in ne želim razsojati o tem, koliko je avtorici uspelo zajeti vse upodobitve in interpretirati vse potankosti tipologije. Lahko pa poudarim nekaj drugega – in to bom rada storila: nujno je, da naša stroka in naše založništvo ne opustita povsem obravnave iz klasične antike. Strokovnjaku, ki se le obrobno ukvarja s problemi antike, omogočijo namreč take obravnave priti do informacije o specialni bibliografiji. Seznanjajo ga pa tudi s tisto raziskovalno metodologijo, ki je navadno ne pozna. Nadalje sodim (in mislim, da moram poudariti tudi to), da je tudi taka knjiga del pametne in dolgoročne kulturne politike, za katero se, kljub reformirani šoli, zavzemajo v sosednji republiki. Na Hrvaškem imajo namreč – med drugim – založbo *Latina et graeca*, saj poudarjajo, da brez antike, pa naj bo ta še tako daleč od nas in globoko skrita pod vsem, kar se je pozneje zgodilo, ni sodobne kulture. Še v Hrvatskem narodnem kazališču v Zagrebu se kdaj lotijo Sofokla ali Evripida – z nekaj pobožnosti in ne le kot gledališki eksperiment, da moremo začutiti v Antigoninem odhodu v smrt resignacijo in v Ifigenijini zmagi nad lastnim strahom – večno človeškost.

Knjiga o Kerberu me poleg tega izziva kot arheologinjo rimskega vsakdanjika. Vprašujem se, koliko moramo v upodobitvah videti – in tega je gotovo mnogo – izklesan ali naslikan pojem, besedo, in koliko gre tudi za odtonek osebnega izkustva. Živali v antični likovni umetnosti so že bile predmet odličnih razprav. Zanimivo je, da med upodobitvami Kerbera daleč prevladuje pošast v pasji podobi, s pasjimi glavami. Poudarjena je vloga budnega čuvaja. Tudi po velikosti je pred nami dolgo pojem, izkušnja tiste zveri, spremljevalca pastirjev, ki se je zmožna sklati z volkovi. Ko Kerber spremlja Herakla, je zvezan, a zvezan na očitno pr previden način, s katerim ukrotimo psa – z ovratnico. Šele pozno v rimskem času je upodobitev pojma toliko abstrahirana, da je moč potisniti Serapisu neznatno (četudi triglavo) ščene k nogam, in to zadošča za sporazumevanje. Ob tem uhaja misel dalje. Ob taki paraleli je za sočasne Mitrove reliefe težko izključno domnevati, da je pes tauroktonije Mitrov pomočnik. Zlaha bi mu mogla pripadati tudi zlovesča vloga. Po drugi strani bi lahko občutili spečo pasjo družinico ali v svitek zvite mlade psičke z jantarnih prstanov iz nekaterih oglejskih ali ptujskih grobov kot simbol zvestobe, igrivosti ali minljivosti. Ali pa je morda simbol podzemlja dobil tako ljubko podobo? Tudi zato, ker je podlaga za razmišljanja, je omenjena knjiga dosežek.

Iva MIKL-CURK